

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

ПЕРЕДМОВА

Мовленнєвий розвиток учнів, їх успішне навчання в школі знаходиться у відповідній залежності від правильної організації і змісту роботи над елементами знань із області фонетики, графіки і морфології уже з перших днів навчання.

Якщо у дитини погано розвинуті здібності слухати і чути, відрізняти і правильно користуватися засобами мови, то безумовно, вона буде відчувати труднощі в спілкуванні.

Не випадково програмою відводиться значне місце вивченню фонетики і графіки в першому класі. А вже в другому, а особливо в третьому і четвертому класах, з елементами фонетики учні постійно зустрічаються у процесі вивчення мови за вимогами програми. Вивчаючи частини мови, діти зосереджують увагу на граматичних ознаках, відмінюванні іменників, прикметників, змінюванні дієслів за особами, розподілу їх на дієвідміни і т. д. У методичному апараті вправ під час вивчення частин мови не завжди зустрічаються завдання, де б морфологічні знання здобувалися в тісному взаємозв'язку з фонетичними. І тому, як свідчать спеціальні дослідження, проведені в ряді шкіл, учні, опановуючи нові знання, забувають ті, які були опорою оволодіння процесом читання і письма. Особливо дітям важко дається аналіз приголосних звуків за дзвінкістю і глухістю. А ще важче — виділення пар дзвінких і глухих приголосних. У вимові, за нашими спостереженнями, більша частина дітей оглушує дзвінкі приголосні в кінці складу і в кінці слова, що веде до нерозуміння значення слів, а також до неправильного їх написання. Щоб частково запобігати помилкам, які допускають діти у вимові слів із глухими та дзвінкими приголосними, щоб знання морфологічного матеріалу учні одержували в тісному взаємозв'язку з фонетичним, у даному посібнику подано систему вправ, що базуються на лексиці, насиченій парами дзвінких та глухих приголосних. Цілеспрямована

система дидактичного матеріалу як додаткового до основного, закладеного у підручниках, допоможе вчителям початкових класів та студентам під час проходження педагогічної практики вивчати частини мови у тісному взаємозв'язку з елементами фонетики, поглиблюючи знання учнів про дзвінки та глухі приголосні.

Система вправ розрахована не лише на поглиблення та вивчення матеріалу, а й на виявлення потенційних можливостей та удосконалення розумових здібностей молодших школярів.

Слід зауважити, що подані у посібнику вправи вчителі можуть використовувати для диференційованих завдань на етапі закріплення знань (для самостійної роботи) або на етапі актуалізації знань (замість перевірки домашньої роботи). Час виконання вправ регламентує сам учитель, але не більше 5-7 хвилин.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАНЬ ПРО ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ НАЗВ ПРЕДМЕТІВ

ВПРАВИ НА АНАЛІТИКО-СИНТЕТИЧНІ РОЗУМОВІ ОПЕРАЦІЇ

1. Діти, прикладіть руку до гортані і промовте слово **ЖАР**. Які мовні органи беруть участь у вимові першого звука? Який це звук? Назвіть парний йому глухий, промовляючи з ним слово. Чи змінилось його значення? Поясніть.

Зразок виконання.

У вимові звука [ж] беруть участь такі мовні органи, як:

- кінчик язика і передній край твердого піднебіння;
- задня частина спинки язика і передній край м'якого піднебіння.

Ці мовні органи утворюють щілину, через яку проходить повітряний струмінь при вимові звука [ж].

Звук [ж] — дзвінкий, парний йому глухий — [ш].

ЖАР — **ШАР** (один звук змінює значення слова):

Жар — 1) гаряче вугілля без полум'я;

2) підвищена температура тіла.

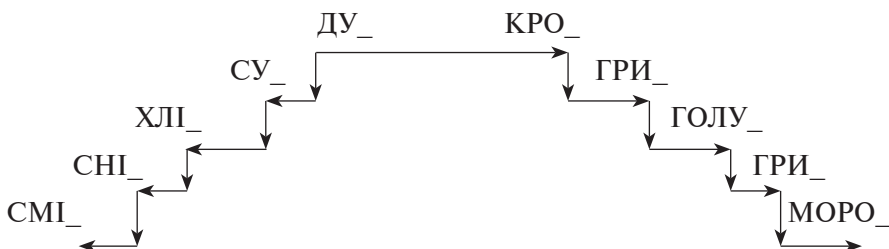
Шар — 1) пласт якоїсь речовини, породи, що лежить між іншими речовинами або на поверхні інших речовин, порід;

2) група одиниць, об'єднаних спільними властивостями.

2. «Зійди по драбині і спустися з неї».

На дошці учитель заздалегідь малює три однакові сходинки, побудовані з іменників чоловічого роду з недописаною буквою. Із кожного ряду виходить учень і дописує в першому слові пропущену букву, за ним — інший учень дописує пропущену букву в другому слові і т.д. Виграє той ряд, який швидше виконає роботу за відведений час, зійшовши по драбині і спустившись із неї, відгадавши іменники.

Дописавши букви, діти вимовляють парами слова, в кінці яких є дзвінкий та парний йому глухий приголосний.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІГРОВІЙ СИТУАЦІЇ

1. Прочитайте іменники на позначення назв квітів. «Посадіть» в алфавітному порядку спочатку ті, що починаються на дзвінкі приголосні, а потім ті, що починаються на глухі приголосні.

Вчитель: Увага, діти! Запам'ятайте, що всі букви в алфавітному порядку до букви **О**, крім **К**, — позначають дзвінкі приголосні, а після **О**, крім **Р**, — глухі приголосні.

Виграє той ряд, хто швидше виконає завдання.

Жоржина, мальва, петунія, флокс, шипшина, конвалія, лілія, настурція, ромашка, сальвія, лотос, барвінок, пижмо, чорнобривець, нарцис.

Зразок виконання.

а) барвінок, жоржина, лілія, лотос, мальва, нарцис, настурція, ромашка;

б) конвалія, пижмо, петунія, сальвія, флокс, чорнобривець, шипшина.

2. Прочитайте прислів'я. Поясніть його значення. Випишіть слова з парними дзвінкими та глухими приголосними в середині слова, поставивши їх у Д. в. Якого висновку ви дійшли?

Один із

, а семеро з

Зразок виконання.

Один із СОШКОЮ, а семеро з ЛОЖКОЮ. (Один працює, а семеро чекають їсти. Тяжко одному прогородувати велику сім'ю.)

СОШКОЮ — ЛОЖКОЮ (СОШЦІ — ЛОЖЦІ). У Д. в. у цих іменниках чергуються приголосні [к] — [ц].

3. Прочитайте слова: СНІ_, ОЧЕРЕ_, ГРУ_КА, ГОЛО_, МУРА_КА, КА_КА, КІ_КА, _ПАК. Запишіть лише ті, що мають спільний пропущений глухий приголосний. Поясніть їх значення. Поставивши у місцевому відмінку, поясніть правопис.

Зразок виконання.

КІШКА, МУРАШКА, ШПАК (тварина, комаха, птах).

У М. в. в іменниках КІШКА, МУРАШКА відбувається чергування приголосних [к] — [ц].

4. Із поданих літер складіть слова.

- а) які мають у своєму складі тільки дзвінкі приголосні;
б) які мають у своєму складі тільки глухі приголосні.

А К Д М
И Т Р П І

Зразок виконання.

- а) РІД, МИР, ДИМ, ДІМ;
б) КИТ, КІТ, КАТ, ПІТ, ТІК, МАК.

5. Які ягоди є у кошику, якщо слова на їх позначення закінчуються на -ина? Чи можна сюди помістити груші? Знайдіть слова, у складі яких є тільки дзвінкі приголосні.

Зразок виконання.

СМОРОДИНА, КАЛИНА, **ОЖИНА**, **МАЛИНА**, ГОРОБИНА.

ГРУШІ — це фрукти, а в кошику зібрані ягоди, тому класти в кошик їх недоречно.

6. «У світі професій».

Переставте в кожному слові по горизонталі букви так, щоб можна було прочитати назви професій. Знайдіть слова, у яких кількість дзвінких і глухих приголосних однакова. Людина якої професії може користуватися такими знаряддями праці, як...? (*Учитель показує малюнки.*)

с	і	л	у	р	о	б
л	я	р	о	с	т	
т	и	ч	е	л	ь	в
с	и	т	р	а	т	
ж	і	н	е	р	е	н

Зразок виконання.

л	і	с	о	р	у	б
с	т	о	л	я	р	
в	ч	и	т	е	л	ь
а	р	т	и	с	т	
і	н	ж	е	н	е	р

У словах **СТОЛЯР** і **ВЧИТЕЛЬ** кількість глухих і дзвінких приголосних однакова. Такими знаряддями праці, як **РУБАНОК**, **СОКИРА**, **МОЛОТОК**, **ПИЛКА** може користуватися людина за професією **СТОЛЯР**.

7. Гра «Кіт Опанас».

Перед початком гри вчитель наголошує сам, з якими приголосними в середині слів (дзвінкими чи глухими) потрібно буде називати слова.

Проказавши лічилку, одного учня обирають за Кота Опанаса. Котові зав'язують хустиною очі, а самі приказують:

Гей ти, коте Опанасе,
не впіймаєш нас ні разу!
То ж лови всіх без упину,
не скидаючи хустину.

Тоді Кіт Опанас із зав'язаними очима називає ряд (правий, лівий, середній) і номер парти (на вибір: 2, 5, 4 ...), а діти цієї парти повинні сказати іменники з дзвінкими (глухими) приголосними на початку, в середині. Якщо діти не змогли назвати прикладів слів, то один з них стає за Кота Опанаса і гра продовжується. Виграє той ряд, із якого всі «мишки» назвали правильно слова. Далі ці слова записують на дошці і аналізують їх як частину мови.

8. На дошці однакові квадрати (або I варіанту, або II) зі словами, у яких пропущені букви, записані зверху над квадратом на позначення приголосного звука. Від кожного ряду по чергово виходять учень і вставляють по одній букві на позначення приголосного у слово на вибір (одну й ту ж букву можна повторювати у різних словах).

КАРТКИ ДЛЯ РОБОТИ

КАРТКИ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ

I варіант

	з	б	с	р	ч	д	г	к
1	о	а						
2		і				а		
3		у	а					
4				у				
5	у							
6				і				

	з	б	с	р	ч	д	г	к
1	к	о	з	а				
2		з	і	р	к	а		
3		г	у	б	а			
4				д	у	б		
5	с	у	к					
6				с	і	ч		

II варіант

	с	б	п	г	р	ц	з	д
1	а							
2			ї			а		
3	а		а					
4			о	о				
5		у						
6		у						

	с	б	п	г	р	ц	з	д
1	с	а	д					
2			ї	з	д	а		
3	а	б	з	а	ц			
4			г	о	р	о	д	
5		с	у	п				
6		с	у	д				

Виграє той ряд, який виконає роботу першим, записавши слова, що позначають назви предметів, а тоді виділивши з них ті, що мають тільки дзвінки приголосні.

Картки з правильно написаними словами знаходяться в учителя для швидкої перевірки виконаного учнями завдання.

Іменники, до складу яких входять лише дзвінки приголосні:

I варіант: ГУБА, ДУБ;

II варіант: ЇЗДА, ГОРОД.

9. Вчитель. Якщо ви хочете політати, то подивіться уважно на кульки і виберіть їх під тими номерами, які записані на дошці. Кожна цифра позначає номер кульки з буквами. Із них ви складете слова, у вимові яких будуть лише дзвінки приголосні. Кульки «піднімуть» вас у повітря, а звідти ви побачите чудовий світ і назвете іменники на позначення рослин і тварин, які починаються лише на глухі приголосні, поставивши їх у родовому відмінку множини.

На дошці цифри «кулькових» букв для творення слів:

1) 10, 7, 2;

2) 5, 3, 2, 4;

3) 14, 10, 11, 3, 15;

4) 9, 3, 2, 13;

5) 2, 7, 14;

6) 10, 1, 8, 4.

1	С	П						Й
2	О	Р						Й
3	Л	И						Й
4	С	К						И
5	С	М					Ю	
6	Ч	Е						Й
7	С	Т						И
8	З	Н						И
9	В	И						И
10	С	К						И

Зразок виконання.

1	С	П	Р	А	В	Ж	Н	І	Й
2	О	Р	А	Н	Ж	Е	В	И	Й
3	Л	И	М	О	Н	Н	И	Й	
4	С	К	Л	А	Д	Н	И	М	И
5	С	М	А	Ч	Н	О	Ю		
6	Ч	Е	Р	В	О	Н	И	Й	
7	С	Т	І	Й	К	И	М	И	
8	З	Н	А	Й	О	М	И	М	И
9	В	И	Ш	Н	Е	В	И	Й	
10	С	К	Л	Я	Н	И	М	И	

Лимонний сік, колір, смак.

Знайомими шляхами, лісами, стежками.

Вишневими кольорами, садами, сорочками.

Висновок. Прикметники та іменники узгоджуються в роді, числі, відмінку.

5. ГРА «Який? Яка? Яке?»

Учитель називає слово на позначення предмета. Гравці одночасно починають писати протягом відведеного часу всі можливі ознаки до назви, які починаються буквою на позначення дзвінкого приголосного. Сплеском у долоні учитель лімітує час і диктує наступну назву і т. д.

Виграє той ряд, учні якого до кожного слова на позначення назви дописали по три ознаки.

Зразок виконання.

Назви предметів: дуб, волошка, сіно.

Ознаки назв:

Дуб — ***в***исокий, ***г***іллястий, ***з***елений, ***р***озкішний, ***д***овголітній;

волошка — ***б***лакитна, ***з***агадкова, ***н***іжна;

сіно — ***з***апахне, ***д***ухмяне, ***ж***овте.

Дітям можна запропонувати зі словосполученнями на вибір скласти декілька речень.

Наприклад.

Не кожному розповідає свою казку ***в***исокий ***г***іллястий, ***з***елений ***д***уб-велет.

Ніби чарівна зірочка, виглядає з жита ***б***лакитна, ***з***агадкова волошка.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАНЬ ПРО ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ НАЗВ ПРЕДМЕТІВ.....	5
Аналітико-синтетичні розумові операції	5
Удосконалення уміння доводити	15
Розвиток уміння класифікувати	20
Розвиток уміння порівнювати	23
Удосконалення уміння створювати композицію.....	27
Удосконалення вміння вживати у зв'язному мовленні антоніми і синоніми	30
Розвиток уміння узагальнювати	33
Розвиток пізнавальної діяльності в ігровій ситуації.....	40
СИСТЕМА ВПРАВ НА УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ ПРО ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ НА ПРИКЛАДАХ НАЗВ ПРЕДМЕТІВ.....	47
УДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАНЬ ПРО ДЗВІНКИ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ НА МАТЕРІАЛІ ВИВЧЕННЯ ОЗНАК ПРЕДМЕТІВ.....	61
Розвиток уміння виконувати аналітико-синтетичні дії	61
Удосконалення вміння доводити	69
Озвиток уміння класифікувати.....	72
Розвиток уміння порівнювати	75
Удосконалення вміння створювати композицію	77
Удосконалення вміння вживати в зв'язному мовленні синоніми і антоніми	79
Розвиток уміння узагальнювати	81
Розвиток пізнавальної активності в ігровій ситуації.....	84